

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI GMINY KALISKA NA
LATA 2016-2019**

STYCZEŃ 2016r.

1. WSTĘP

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014r, poz. 1446 z późniejszymi zmianami) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Przyjęto wytyczne zawarte w poradniku metodycznym opracowanym przez Krajowy Ośrodek i Badań i Dokumentacji Zabytków pt. Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik Metodyczny- Warszawa 2008 r.

Podstawą do wykonania programu opieki nad zabytkami w gminie Kaliska było wykonanie przede wszystkim kart ewidencji zabytków oraz wykorzystanie kart rejestrowych Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku.

Przedmiotem opracowania w tym przypadku jest dziedzictwo kulturowe pozostające w granicach administracyjnych gminy Kaliska. Celem opracowania jest określenie podstawowych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami gminy Kaliska. Program Opieki nad Zabytkami ma za zadanie inicjować, wspierać i koordynować prace z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniać a także promować ochronę dziedzictwa kulturowego tego terenu. Jest on także podstawą współpracy między samorządem gminy a właścicielami obiektów zabytkowych oraz Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Rozwijanie współpracy w kolejnych latach powinno przynieść społeczności gminy Kaliska wymierne korzyści w zachowaniu dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem wymagającym cyklicznej aktualizacji. Ponieważ niniejsze opracowanie powstało jako pierwsze, powinno być istotnym punktem odniesienia dla programów powstających na kolejne okresy czteroletnie, z koniecznymi zmianami, które będą uwzględniać nowe uwarunkowania prawne i administracyjne oraz zmieniające się warunki gospodarcze i społeczne.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizowanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów lokalnych. Zgodnie z brzmieniem art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1515) „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy m.in. kultury (...), w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza program opieki nad zabytkami swojej gminy na okres 4 lat. Podstawowym celem jego jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

3.1. OBOWIĄZEK SPORZĄDZANIA PROGRAMÓW OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Jak już wspomniano powyżej obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014r. poz. 1446 z późniejszymi zmianami.).

Zgodnie z nim:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
3. Programy, o których mowa powyżej, ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
4. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy

3.2. DEFINICJE

Istotną sprawą wydaje się przypomnienie w tym miejscu definicji związanych z ochroną zabytków.

Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami szczegółowo określają definicje słownictwa dotyczące ochrony zabytków:

1. **Zabytek**- nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
2. **Zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1
3. **Zabytek ruchomy** – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1
4. **Zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem
5. **Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,

6. **Prace konserwatorskie** –działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań
7. **Prace restauratorskie** –działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie
8. **Roboty budowlane** –roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku
9. **Badania konserwatorskie** –działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich
10. **Badania architektoniczne** –działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń
11. **Badania archeologiczne** –działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego
12. **Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** –przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg
13. **Historyczny zespół budowlany** –powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi
14. **Krajobraz kulturowy** –przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze
15. **Otoczenie** –teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

3.3.SPOSOBY OPIEKI NAD ZABYTKAMI W ŚWIETLE PRZEPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na podstawie art. 5, art. 6 ust.1 i art. 86 Konstytucji RP zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1446 z późn. zm.).

Według zapisów art. 4 cytowanej ustawy ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1.zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2.zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3.udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4.przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5.kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6.uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 powyższej ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1.naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2.prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku
- 3.zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4.korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5.popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2012 poz. 642 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków.

Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków,

- 2)uznanie za pomnik historii,
- 3)utworzenie parku kulturowego,
- 4)ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ponadto uregulowania dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się m.in. w poniższych ustawach:

-ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j.Dz. U. z 2015r. poz. 199 z późn. zm.),

-ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tj. Dz. U. z 2013 r. , poz. 1409 z późn. zm.),

-ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz. U. z 2015 r. poz. 1774 z późn. zm.),

3.4. Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy:

Obowiązki gminy w analizowanym zakresie określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014r., poz. 1446 z późn. zm.), jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1515)

4.UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1.Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami są zbieżne z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami Gminy Kaliska. Cele te wymienione są w przedstawionych poniżej dokumentach:

I. Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami
W Tezach do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajduje się szereg zapisów mających istotny wpływ na niniejszy dokument. Należą do nich zapisy określające cele Programu i zasady ochrony konserwatorskiej. We wstępie do Tez określono główne cele programu, którymi jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. Celem jest także stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

- 1) zasady primum non nocere (po pierwsze nie szkodzić),
- 2) zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- 3) zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- 4) zasady, zgodnie, z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- 5) zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- 6) zasady odwracalności metod i materiałów,
- 7) zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie. Wymienione zasady dotyczą zarówno:
  - konserwatorów
  - pracowników urzędów,
  - profesjonalnych konserwatorów
  - restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów architektów,
  - urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych
  - codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

W rozdziale 2

„Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami”, zagadnienia zostały opisane w sposób określający po pierwsze cel, a następnie kierunki działania. Dotyczy to w szczególności stanu zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, stanu zabytków techniki, pomników historii, obiektów z Listy Dziedzictwa Światowego UNESCO (dla tych tematów wspólnym jest utworzenie krajowej ewidencji w systemie cyfrowym oraz monitoring stanu i sposobów wykorzystania), stanu służb konserwatorskich, stanu opieki nad zabytkami i wreszcie stanu uregulowań prawnych.

Rozdział 3

„Działania o charakterze systemowym” mówi o powiązaniu ochrony zabytków z polityką ekologiczną, dotyczącą ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa oraz o wypracowaniu strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzeniu jej do polityk sektorowych.

W rozdziale 4

„System finansowania” omówione są aspekty stworzenia sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

W rozdziale 5

„Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania” omówione jest dokumentowanie poprzez tworzenie systemu stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach oraz stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji; wypracowanie spójnego systemu dokumentowania badań, stanu zachowania oraz określania i certyfikacji wartości zabytkowych, wspólnego dla wszystkich typów zabytków;

-monitorowanie poprzez gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa oraz ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.

Rozdział 6

„Kształcenie i edukacja”, porusza fundamentalne zagadnienie stałej pracy nad wzrostem świadomości, dotyczącym wartości dziedzictwa kulturowego i jego ochrony w życiu i prawidłowym funkcjonowaniu społeczeństwa.

W rozdziale 7

„Współpraca międzynarodowa” opisane są zagadnienia mające na celu wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.

4.2. Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kaliska, w wielu punktach jest zbieżny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego Uzupelnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 –2020 pod nazwą „Dziedzictwo kulturowe”, a w szczególności z priorytetem dotyczącym rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Jego celem jest w szczególności:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki,

-poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,

-zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

Beneficjentami Programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania Programu będą realizowane poprzez:

Priorytet 1.

Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:

-ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi,

-rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów,

-rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego,

-rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii,

-prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych,

-konserwacji zabytków ruchomych (nie wchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów,

-dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja),

-zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych,

-ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

4.3. Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” i Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego.

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” wynika z Narodowego Planu Rozwoju (uchwalonego ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. –Dz. U. Nr 116, poz. 1206 z późn. zm.). Służy on do wdrażania Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w sferze dotyczącej opieki nad zabytkami. Jako uzupełnienie tych dokumentów, funkcjonuje również

Sektorowy Program Operacyjny „Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego” przyjęty przez rząd we wrześniu 2005 roku.

Celem strategicznym Narodowego Programu Kultury jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. W przypadku Gminy Kaliska powyższy cel może być realizowany dzięki następującym celom częściowym:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Za cel strategiczny Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego przyjęto tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności i znaczenia kultury, jako czynnika rozwoju społeczno- ekonomicznego. Cel ten będzie realizowany między innymi poprzez wdrażanie priorytetów w zakresie:

- ochrony i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym,
- budowy i rozbudowy infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym,
- renowacji i konserwacji zabytków architektury

W kontekście Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kaliska istotne wydają się ostatnie z wymienionych działań. Celem realizacji działania jest zachowanie dla przyszłych pokoleń obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez renowację, konserwację, a także zabezpieczenie przed zniszczeniem, kradzieżą.

W ramach działania do realizacji przewiduje się projekty infrastrukturalne o wartości powyżej 100 tys. euro. Wśród kwalifikujących się projektów są między innymi:

- konserwacja zabytków ruchomych, niewchodzących w skład zasobów muzealnych, w tym wystroju i historycznego wyposażenia kościołów,
- zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych.

Beneficjentami Programu mogą być między innymi jednostki samorządu

terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, organizacje pozarządowe działające na zasadzie non-profit, kościoły i związki wyznaniowe. Bardzo ważnym dokumentem, który pojawił się jest **Raport z konsultacji społecznych Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2013- 2016**. Zamieszczony na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2013/KP.Raport_konsultacje_spoleczne.pdf) Projekt Krajowego programu stanowi wykonanie upoważnienia ustawowego, zawartego w art. 84 i 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Obowiązek opracowania Krajowego Programu przez Generalnego Konserwatora Zabytków wynika natomiast z przepisu art. 90 ust. 2 pkt 1 tej ustawy.

4.4. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

Jednym z programów strategicznych dla województwa pomorskiego jest **Projekt Regionalnego programu Operacyjnego na lata 2014-2020** (załącznik nr 2 do uchwały nr 627/54/15 Zarządu Województwa Pomorskiego z 30.06.2015r.). W osi priorytetowej 11. Środowisko w punkcie działanie 11.4 Ochrona Różnorodności Biologicznej omawia się cel szczegółowy : Zabezpieczone zasoby i walory przyrodnicze oraz krajobrazowe.

Istotnym czynnikiem rozwoju dziedzictwa kulturowego, będącego świadectwem bogatych tradycji i tożsamości regionalnej jest dążenie do wzrostu atrakcyjności turystycznej województwa. Zasoby dziedzictwa kulturowego tworzą ogromne i ciągle jeszcze słabo wykorzystane możliwości rozwojowe regionu. Podjęte w tym zakresie przedsięwzięcia przyczynią się do wzrostu roli kultury i turystyki jako czynnika stymulującego rozwój społeczno-gospodarczy województwa pomorskiego. Realizowane będą przedsięwzięcia, które mogą dotyczyć gminy Kaliska jak np.: modernizacja, rewaloryzacja, renowacja, konserwacja i adaptacja budynków i budowli i innych obiektów o znaczeniu historycznym(...) a także zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń oraz poprawa dostępu do obiektów zabytkowych.

Istotnym też dla województwa pomorskiego a tym samym gminy Kaliska jest wspieranie i zachowanie walorów turystycznych poprzez realizowanie m.in. następujących przedsięwzięć m.in.: ochrona, rewaloryzacja i udostępnianie miejsc cennych przyrodniczo (np. szlaki turystyczne, ścieżki rowerowe,

ścieżki dydaktyczne, punkty widokowe a także rewaloryzacja parków gminnych, podworskich oraz zabytkowych cmentarzy (jak dóbr kultury).

Bardziej długofalowym dokumentem jest „**Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020**” gdzie w rozdziale „Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna” proponuje się wykorzystywanie w sposób racjonalny i efektywny walorów naturalnych, kulturalnych oraz dziedzictwa kulturowego regionu poprzez wzmocnienie wizerunek danego terenu oraz większą rozpoznawalność i spójność kluczowych regionalnych marek turystycznych i kulturalnych.

W Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014 - przyjętej w dniu 18 lipca 2005 r. Uchwałą nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego omówiono także strategię rozwoju woj. pomorskiego, która określa sposób realizacji głównych celów rozwoju, wśród nich zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń. Zawiera cele gospodarcze, społeczne, kulturowe i ekologiczne ujmowane z ponadpokoleniowego punktu widzenia. W ramach prac nad strategią opracowana została diagnoza stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, która wskazała m.in. na ważne znaczenie wartości regionalnych: kultury i tożsamości, w tym na fakt, m.in. że: poczucie tożsamości regionalnej jest w województwie pomorskim zróżnicowane, a kultura i tradycja zajmują szczególne i trwałe miejsce w wartościach kulturowych regionu. Województwo pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszanekę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego, pruskiego, ale również ukraińskiego, jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne. Istotne jest także dziedzictwo historii najnowszej. Ponadto województwo pomorskie posiada unikatowe i różnorodne zasoby przyrodnicze i krajobrazowe o dużym potencjale generującym ruch turystyczny.

Powstał **Projekt regionalnego programu operacyjnego województwa pomorskiego na lata 2014-2020**. Dokument ten uwzględnia wyniki regionalnych konsultacji społecznych, postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko. W jednym z rozdziałów znajdujemy „Oś priorytetową- turystyka i dziedzictwo kulturowe” . Omawia się tu kierunki wsparcia wzmacniające potencjał turystyczny w ramach dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego.

Na poziomie powiatu istotnym jest opracowanie **Strategii Rozwoju Powiatu Starogardzkiego na lata 2014-2020**. W interesującym nas temacie opieki nad zabytkami tego powiatu jest podkreślenie wartości krajobrazowych a tym samym turystycznych Kociewia Starogardzkiego oraz unikatowej odrębności kulturowej tego regionu. Podkreślono, że winna być kultywowana tradycja i kultura Kociewia, jako niezwykle ważny czynnik wyróżniający powiat na tle jego otoczenia i jednocześnie przyciągający zainteresowanie zewnętrzne. Tradycja i kultura Kociewia powinna być ważnym elementem promocji powiatu.

5.UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA NARODOWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami na poziomie gminy.

Jednym z podstawowych dokumentów jest **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego** z 2008r. wykonane dla gminy Kaliska wraz z aktualizacją. Omówiono tam obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej jak i również krajobrazu kulturowego tak istotnego pod względem turystycznym dla gminy Kaliska.

Innym bardzo istotnym dokumentem jest aktualizacja **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kaliska** wykonane w 2014r. gdzie problematyka ochrony zabytków gminy została wzięta pod uwagę.

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa krajobrazu kulturowego Gminy Kaliska.

Gmina Kaliska jest bardzo atrakcyjnym terenem pod względem krajobrazowym. Jest ona najbardziej wysuniętą na zachód gminą Kociewia, położoną na północnym skraju Borów Tucholskich w obrębie Pojezierza Starogardzkiego z bogatą szatą roślinną jak i wieloma jeziorami. Mimo niezbyt dużej ilości obiektów zabytkowych jej dziedzictwo kulturowe jest dość znaczące co odzwierciedla się w historii tego terenu. Z czasów starożytnych pochodzą znaleziska archeologiczne z 1931 - 1933 r. jakie odnaleziono w Młyńsku oraz drobne narzędzia kamienne, okrzeski i rdzenie z epoki kamiennej, a ściślej ze środkowej epoki mezolitu, z okresu 8000 a 5000 lat p.n.e. Wskazywałoby to na fakt zamieszkiwania terenów dzisiejszej gminy Kaliska już w zamierzchłej przeszłości. Na ślady bytności ludzi sprzed 2500 lat natrafiono w 1935 r., wykopując na polu w Iwicznie urny popielnicowe ,

pochodzące z około 700-400 lat p.n.e. Z podobnego okresu pochodzą odkryte w Bartlu Wielkim groby skrzynekowe. Kolejne informacje o osadnictwie na opisywanym terenie dotyczą już czasów średniowiecza. W tamtym czasie ziemie Pomorza, za sprawą księcia Konrada Mazowieckiego, który w 1226 r. sprowadził do Polski rycerzy zakonu krzyżackiego, potocznie zwanych Krzyżakami, trafiły w 1360 r., w ręce zaborczych Krzyżaków i pozostały w nich do roku 1466. Kolejną wojnę z Krzyżakami, zakończył podpisany w dniu 19 października 1466 r. drugi pokój toruński, a Ziemie Pomorza (zwane później Prusami Królewskimi) wraz z Kociewiem, w tym również terenem Kalisk, wróciły do Polski. Z przeprowadzonej w roku 1570 lustracji województw malborskiego i chełmińskiego wynika, że w tamtym czasie w obrębie dzisiejszej gminy Kaliska, poza wsią Iwiczno istniejącą już od 1402 r., innych wsi nie było, a zatem powstawały one dopiero w latach późniejszych. Następną lustracją po podpisaniu w dniu 3 maja 1660 r. w Oliwie, pokoju kończącym wojnę polsko-szwedzką, pozwoliła określić że w 1664 r., na terenie dzisiejszej gminy Kaliska istniał młyn w Młyńsku, pustkowie Skrzyńki i Studzienice, piece smolne w Iwicznie i Bartlu. Kolejne informacje o wsiach opisywanego terenu znajdowały się w lustracji województw Prus Królewskich z 1765 r. oraz szczegółowej lustracji kościołów dekanatu starogardzkiego z 1780 r. Pojawiły się wtedy nazwy: Czubek, Dąbrowa, Dunajki, Frank, Kazub, Lipska Karczma, Lipski Młyn,

Łązek, Młyńsk, Piece, Płociczno, Stara Lipa, Strych i Trzechowo. Pierwszy rozbiór Polski w 1772 r. spowodował zmianę nazwy Prusy Królewskie na Prusy Zachodnie a teren dzisiejszej gminy Kaliska znalazł się w powiecie starogardzkim, w gdańskim obwodzie regencyjnym. Wtedy dla potrzeb inwentaryzacji przejętych przez króla pruskiego ziem, sporządzono tzw. kataster fryderycjański. W 1815 r. Prusy Zachodnie zostały podzielone na dwie rejencje: gdańską i kwidzyńską a powiat starogardzki w okrojonym obszarze, znalazł się w tej pierwszej. Protoplastą dzisiejszej gminy Kaliska, była Gmina Dreidorf w skład której w 1885 r. wchodziły trzy wsie: Kaliska, Dąbrowa i Strych. Wg danych z dnia 1 grudnia 1905 r. zajmowała obszar 617,6 ha oraz liczyła 846 mieszkańców. Zakończenie I wojny światowej i podpisanie traktatu wersalskiego w czerwcu 1919 r., pozwoliło na powrót do Polski, m.in. opisywanej gminy Kaliska. Stało się to w dniu 29 stycznia 1920 r. Z przeprowadzonego w dniu 30 września 1921 r. spisu powszechnego

wynika, że liczba mieszkańców dzisiejszej gminy Kaliska, położonej wówczas na terenie dwóch powiatów, starogardzkiego i kościerskiego, wynosiła 3545 osób. W latach międzywojennych, w roku 1925 na terenie dzisiejszej gminy Kaliska były trzy obwody wójtowskie:

Frank z sołectwami - Czarne, Iwiczno, Kaliska, Młyńsk, Piece

Okonin z sołectwami - Huta (dzisiaj Huta Kalna), Kamienna Karczma, Lubiki, Studzienice

Huta Leśna z sołectwami - Czarna Woda i Zawada.

W roku 1934 na podstawie rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych powstaje gmina Piece w skład której weszło 10 gromad: Bartel, Czarna Woda, Czarne, Huta, Iwiczno, Kaliska, Lubiki, Piece, Płociczno i Studzienice. Po zakończeniu działań II wojny światowej, na podstawie Rozporządzenia Ministra Administracji Publicznej z dnia 10 grudnia 1947 r. zniesiono gminę Piece i utworzono gminę wiejską Kaliska w skład której weszły opisane w powyżej gromady. Łączna powierzchnia gminy wynosiła 6195 ha. W marcu 1952 r. dokonano korekty granic gminy Kaliska, powiększając ją o część gromady Kłaniny. Reforma administracyjna państwa, wprowadzona w dniu 25 września 1954 r., utworzyła w miejsce czterostopniowego podziału kraju na województwa, powiaty, gminy i gromady, nowy trzystopniowy podział likwidujący gminy. W październiku 1954 r., na omawianym terenie utworzono cztery gromady, którym przyporządkowano poszczególne miejscowości:

Kaliska - Kaliska, Bartel, Płociczno, Studzienice, Łązek i Frank oraz z dotychczasowej gromady Lipy - Kazub, Dunajki, Lipska Karczma, Lipski Młyn, i Stara Lipa

Piece - Piece, Iwiczno, i Młyńsk,

Czarna Woda - Czarna Woda, Jastrzębie (z gromady Zimne Zdroje) oraz część z gromady Łąg

Huta Kalna - Huta Kalna, Lubiki, Czarne.

W 1961 r. zlikwidowano gromadę Huta Kalna, a miejscowości Czarne, Huta Kalna, Lubiki, Małe Lubiki, Czubek, Miechowiec i Trzechowo włączono do gromady Kaliska. Kolejna reorganizacja systemu administracji państwowej i samorządowej, która miała miejsce w 1972 r., powołała w miejsce gromad i Gromadzkich Rad Narodowych, gminy i Gminne Rady Narodowe. W skład utworzonej gminy Kaliska weszły: Bartel Wielki, Cieciorka, Czarna Woda, Czarne, Dąbrowa, Huta Kalna, Iwiczno, Kaliska, Lubiki, Piece i Studzienice. W dniu 1 stycznia 1993 r. wyłączono z gminy sołectwo Czarna Woda. W dniu

30 grudnia 1994 r. z gminy Kaliska zostały wyłączone następujące dwa sołectwa: Huta Kalna oraz Lubiki, które przeszły do miasta Czarna Woda, stając się częściami miasta.

W gminie Kaliska, ze względu na liczne lasy rozwinął się przemysł drzewny już na początku XXw. Mówimy tu o zmechanizowanym przemyśle drzewnym, bo wyręby drzew odbywały się do wieków. W latach 30tych XX w. wybudowano w Kaliskach osiedle drewnianych domów dla pracowników drzewnych. Źródła mówią o 20 domach, choć plany były dalekosiężne. Charakteryzowały się prostą, ale urozmaiconą architekturą. Oprócz domów na działkach postawiono drewniane budynki gospodarcze w ten sposób, że jeden budynek stawiano na granicy działek z przeznaczeniem dla dwóch rodzin. Wsie wchodzące w skład gminy Kaliska mają też swoją ciekawą historię.

Wieś Bartel-domniemywa się, że nazwa wsi wywodzi się od imienia Bartel notowanego już w dokumentach z 1428 r. Potwierdzeniem istnienia takowego imienia, jest informacja zawarta w lustracji Prus Królewskich z 1624 r. która podaje, że na terenach starostwa człuchowskiego w 1624 r. mieszkał młynarz Bartel Jeskie. Inną możliwość na pochodzenie nazwy wsi Bartel Wielki są słowa barć, bartnik. Bartel Wielki jest wsią sołecką położoną wśród wielkiego kompleksu leśnego. Zabudowa wsi jest rozproszona i rozciąga się na przestrzeni około 2 kilometrów, równolegle do biegnącej drogi asfaltowej. W

ramach Pomorskiego Programu Odnowy Wsi, budynek zlikwidowanej szkoły w Bartlu Wielkim został odremontowany i przekształcony w Ośrodek Rozwoju i Integracji Sołectwa. W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa gdańskiego.

Wieś Cieciorka- informacje na temat wsi pochodzą dopiero z pocz. XVII w. W XVIII w. Cieciorka stanowiła pustkowie, gdzie przy odnodze traktu Berlin- Królewic stała karczma. Pod koniec wieku znajdowało się tu kilka gospodarstw. Wzrost ilości mieszkańców w końcu XIXw. spowodował rozbudowę wsi. Jej rozwój nastąpił w pobliżu niewielkiego jeziora i miał plan widlicy w miarę czytelny w dzisiejszych czasach. Dziś zachowała się część budynków pochodzących z tego czasu.

Wieś Czarne- okres powstania wsi przypada na czasy panowania króla Jana III Sobieskiego. Długie lata było tu pustkowie. Dopiero w ostatniej ćwierci XVIIIw. zaczął się tu rozwijać folwark. Następujące informacje na temat wsi

pochodzą z 2 poł. XIX w. gdzie wspomina się o zamieszkałych czworakach. Wieś, mimo że położona na uboczu rozwija się coraz bardziej o czym świadczą pochodzące z tego okresu, istniejące do dziś budynki mieszkalne wraz z gospodarczymi.

Wieś Dąbrowa- prawie do końca XVIII w. istniało tu pustkowie, które zaczęło się szybko zasiedlać i w XIX w. istniała tu już murowana zabudowa mieszkalna wraz z budynkami gospodarczymi. Pozostało ich jednak niewiele w formie rozproszonej. Zachowała się też murowana kapliczka przy wjeździe do Dąbrowy przy drodze krajowej łączącej Starogard z Człuchowem.

Wieś Iwiczno- na ślady bytności ludzi natrafiono tu pod odkopaniem urn popielnicowych w 1935r. które pochodziły z około 700-400 lat p.n.e. Jednak pierwsze wzmianki pochodzą dopiero z XIVw. gdzie komtur krzyżacki na pustym obszarze założył gospodarstwo zakonne. W okresie krzyżackim znajdował się tu prawdopodobnie kościół. Wojna trzynastoletnia spowodowała opustoszenie wsi. Jednak w XVIII w. mówi się tu o folwarku i karczmie i ponownym zasiedleniu wsi. Na początku XIX w. wybudowano tu niewielką szkołę a w latach 70tych tegoż wieku przystąpiono do budowy nowego budynku szkolnego. Wieś ciągle rozwijała się stawiając budynki mieszkalne wraz z gospodarskimi. Istniała także cegielnia prawdopodobnie

jeszcze do 1911r. oraz kilka zakładów rzemieślniczych. W 2001r. uruchomiono Izbę Pamięci Izydora Gulgowskiego w byłym budynku szkolnym. Powróciły tu nieliczne pamiątki po Gulgowskim. Warto podkreślić, że rodzinne tradycje haftu kociewskiego kontynuuje krewna Zdzisława Gulgowska zamieszkała w Iwicznie.

Wieś Kaliska- centrum gminy. Osadnictwo, które dało początek dzisiejszej wsi odnotowano w dokumentach dopiero w XVIIIw. Znaczny rozwój wsi nastąpił po wybudowaniu kolei łączącej Chojnicę ze Zblewem czyli Berlina z Królewcem. Budowę tego odcinka zakończono w 1873r. W następnych latach zaowocowało to rozwojem przemysłu i rzemiosła. W 1880r. istniał tu tartak, który rozbudowywany przechodził w ręce różnych właścicieli. Wieś dzięki przemysłowi drzewnemu znacznie rozbudowała się. Powstawało wiele domów zarówno dla robotników tartacznych jak i kadry urzędniczej. Wiele z nich zachowało się do dziś jak np. osiedle tartaczne wybudowane z drewna (wspomniano wyżej). Wybudowano też kościół ewangelicki, pocztę, sklepy.

Plan wsi jest dość nieregularny. Domy powstawały wzdłuż głównej ulicy Długiej, która jest prostopadła do torów kolejowych. Duża część zabudowy mieszkalnej rozwijała się też na pn-wsch od kolei wzdłuż dzisiejszej ulicy Nowowiejskiej.

Wieś Piece- nazwa wsi pochodzi od pieców, w których wypalano wapno a ich ślady były widoczne jeszcze w latach 60tych XXw.. Pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z pierwszej poł. XVIIIw. W 1780r. Piece były już dużą osadą. Sto lat później istniała już szkoła i poczta dla mieszkańców tej wsi. W 1885r. nad wsią przeszła ogromna, niszcząca burza. Mieszkańcy, aby ustrzec się w przyszłości takich kataklizmów wzniesli kapliczkę z figurą św. Nepomucena, która stoi do dziś. W latach 1911-1914 został wzniesiony kościół katolicki wraz z plebanią stanowiący do dziś duża dominantę wsi. W 1916r. Piece ogarnął wielki pożar. Szczególnie zniszczył on zabudowę drewnianą, którą odbudowano już jako ceglana. Wieś w okresie przedwojennym była na tych terenach najważniejszą wsią i mieścił się w niej urząd gminy. Zabudowania wiejskie Pieców w tym okresie znajdowały się głównie po pd stronie szosy a po pn stała jedynie kuźnia. W 1972r. po kolejnej reorganizacji systemu administracji państwa Piece weszły w skład

gminy z siedzibą w Kaliskach. W Piecach znajduje się zabytkowa chata kociewska wpisana do rejestru zabytków. Układ wsi nieregularny.

Wieś Studzienice- do lat 70tych XVIIIw. Studzienice były pustkowiem, które stało się zaczątkiem dzisiejszej wsi. Wieś to była niewielka. W latach 40-tych XIXw. wybudowano tu kanał Brdy, który ożywił to miejsce poprzez zasiedlenia. Po koniec XIXw. istniała tu szkoła. Zachowało się do dziś trochę budynków mieszkalnych z gospodarczymi pochodzących z tego okresu.

Wieś Płociczno –wieś wchodzi w skład sołectwa Cieciorka. Na obszarze wsi znajdują się dwa małe jeziora Płociczno Małe i Płociczno Duże. W Płocicznie jest kościół filialny pod wezwaniem św.Józefa. Dużą atrakcją we wsi Płociczno, są pozostałości kamiennieo-betonowego kręgu z kolumnami na obwodzie, połączonymi niegdyś grubym łańcuchem, oraz stojącą pośrodku podstawą pomnika, na którym według opowiadań miejscowej ludności, stał posąg marszałka Hindenburga o wysokości 5 metrów. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, przestano dbać o ogród wraz z kamiennieo-betonowym

kręgiem i ulegał on stopniowej degradacji. W młodniku na północ od kościoła, znajdują się pozostałości po kręgu, kolumnach oraz podstawa, na której stał wspomniany pomnik.

Powyżej przedstawiono historię wsi, które są siedzibą sołectw i posiadają w swoich zasobach ciekawe obiekty (patrz: karty adresowe Gminnej Ewidencji Zabytków). Jedynie wieś Płociczno nie jest sołectwem a wchodzi w skład sołectwa Cieciorka.

Wielką zaletą gminy Kaliska jest jej **krajobraz kulturowy**, jej położenie wśród lasów z dużą ilością jezior. Na terenie Gminy Kaliska znajduje się wiele jezior z których odpowiednio co do wielkości, należy wymienić: Trzechowskie - 76,00 ha, część jeziora Wygonin - 25,18 ha (na terenie gminy Kaliska), Kazub - 16,49 ha oraz jeziora Smolnik - 15,22, Studzienickie - 7,56, Głęboczek - 9,00, Gogolinek - 6,26, Iwiczek, Nierybno Duże, Nierybno Małe, Pieszczenko, Piaszczyste, Lipskie, Płociczno Duże, Płociczno Małe i kilka innych mniejszych. Przez południową część gminy, konkretnie przez sołectwa Czarne i Iwiczno, płynie rzeka Wda na odcinku o długości około 9 km. Głębokość rzeki na tym terenie dochodzi do 3 m, natomiast szerokość wynosi od 10 do 30 m. Brzegi rzeki w zależności od terenu przez który przepływa, wahają się od 1 do 10 m wysokości. W latach 70 ub. w. rzeka Wda została m.in. na odcinku o którym mowa wyżej uregulowana, liczne zakola zostały zlikwidowane a brzegi umocnione faszyną. Od tego czasu grunty rolne i łąki bezpośrednio przylegające do rzeki, nie są wiosną zatapiane. Szlakiem kajakowym na rzece Wdzie odbywają się w okresie wiosna - lato - jesień, krajowe oraz międzynarodowe spływy kajakowe. Równoległe do rzeki Wdy biegnie kanał Wdy, będący nawadniającym odgałęzieniem, mającym swój początek niedaleko jeziora Wdzydze i miejscowości Borsk, a kończący się na łąkach w miejscowości Lubiki, skąd dwoma mniejszymi ciekami wodnymi, łączy się znów z rzeką Wdą. W wodach jezior i rzek znajduje się dużo ryb co zachęca turystów do wędkowania. Krajobraz gminy Kaliska to w większości lasy Wspaniałe Bory Tucholskie z lasami sosnowymi, decydujące o niezmiernie czystym i świeżym powietrzu a także głębokiej ciszy i spokoju. 80% siedliska borowego stanowi sosna a w miejscach o nieco żyzniejszej glebie, znaleźć można również drzewostany mieszane: świerki, graby, buki, brzozy a nawet dęby. Bogate w różne gatunki owoców jest również runo leśne. Występują tutaj w dużych ilościach: jagoda czarna, borówka, poziomka, malina leśna, jeżyna oraz sporo gatunków grzybów jadalnych i

trujących. Pokrycie ściółki leśnej stanowią: paprocie, wrzos, mchy - zarówno zielone jak i siwe., W dużych kompleksach leśnych jak i na przylegających do nich gruntach rolnych, spotkać można z większych zwierząt jelenie, sarny oraz dziki. W rejonie Nadleśnictwa Kaliska w roku 1974 pokazały się drapieżne jenoty, które przybyły na ten teren zapewne ze wschodu. W obrębie rzeki Wdy występują dość licznie bobry, które o zmierzchu i nocą budują swoje żeremia, niszczą przy okazji okoliczny drzewostan liściasty. Na licznych zbiornikach wodnych spotkać można kaczki, perkozy dwuczube, nury czarnoszyjne, kurki wodne i łabędzie nieme.

Przez gminę Kaliska przebiegają liczne trasy rowerowe i szlaki turystyczne. Bardzo ważnym dla tego regionu jest kultywowanie kultury niematerialnej jak zwyczaje historyczne, tradycje, przekazy ustne, pieśni, hafty, przypowieści, które są częścią dziedzictwa tego regionu, które tym bardziej jest ciekawe, że miesza się tu kultura Kociewiaków, Borowiaków i ludności napływowej, tej powojennej jak i dzisiejszej.

5.3 Zabytki objęte formami prawnymi ochrony– wpisane do rejestru zabytków.

W gminie Kaliska są wpisane trzy obiekty do Rejestru Zabytków Pomorskiego Konserwatora Zabytków. Są to:

Chata kociewska we wsi Płociczno pod nr 1410

Chata kociewska we wsi Piece przy ul. 6 Marca 14 pod nr 760/93

Kościół Rzymskokatolicki parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa z plebanią, cmentarz z bramą, dwa odcinki ogrodzenia, starodrzew, działka nr 6 na której w/w obiekty są posadowione pod nr 1909

Chata we wsi Piece stanowi obiekt muzealny, jest zadbana wraz z otoczeniem i dostępna dla turystów. Natomiast chata we wsi Płociczno należy do prywatnych właścicieli również została zachowana dobrze w swym pierwotnym kształcie.

6. OCENA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Analizując stan krajobrazu kulturowego Gminy Kaliska rozpoznano następujące czynniki determinujące dalszy rozwój dziedzictwa kulturowego gminy:

Silne strony:

- liczna zabudowa mieszkalna wraz z budynkami gospodarczymi pochodząca z drugiej poł. XIXw i XXw.
- zachowane obiekty architektury sakralnej (kościół) wraz z budynkami przylegającymi (plebanie)
- obiekty małej architektury sakralnej w formie zabytkowych kapliczek
- środowisko naturalne , krajobraz kulturowy

Słabe strony:

- liczne zmiany i zatarcia charakteru dawnych zabudowań mieszkalnych i gospodarczych
- brak inwestorów zewnętrznych zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych
- niedostateczna edukacja o wartościach dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców
- niewystarczające dofinansowanie do projektów dotyczących remontów, konserwacji zabytków, w tym dla prywatnych właścicieli
- brak lub niska wiedza o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych

Szanse:

- możliwość rewaloryzacji części substancji zabytkowej z wykorzystaniem dotacji unijnych
- korzystne tendencje i prognozy w zakresie rozwoju turystyki kulturowej
- rozszerzenie współpracy międzyregionalnej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Zagrożenia:

- postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego
- brak poczucia wspólnoty lokalnej wśród mieszkańców gminy
- niewłaściwe regulacje prawne umożliwiające niekontrolowaną urbanizację na obszarach cennych krajobrazowo skutkującą zagrożeniem krajobrazu kulturowego
- dewaloryzacja krajobrazu kulturowego przez niekontrolowany proces wprowadzania nowej zabudowy lub wymianę starej na nową o obcych formach
- brak odpowiednich przepisów pobudzających sponsorowanie kultury i ochrony zabytków
- traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako problemu konfliktogennego i ograniczającego swobodę dysponowania własnością prywatną i publiczną

-niewystarczająca współpraca państwa i samorządu terytorialnego na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Biorąc pod uwagę zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Kaliska określono następujące priorytety oraz kierunki działań i zadania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kaliska

Priorytet I:

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno - gospodarczego gminy.

Kierunek działań programu opieki:

Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Zadania:

- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących nie tylko własnością gminy
- pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w pozyskaniu środków na odnowę zabytków
- stała opieka nad zabytkami
- zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą
- remont wraz przebudową i rozbudową budynku mieszkalnego na ul. Długiej 13 w miejscowości Kaliska;
- remont chaty kociewskiej w Piecach ul. 6 Marca 14 wpisanej do rejestru zabytków pod nr 875;
- remont kościoła rzymskokatolickiego parafialnego p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Piecach z plebanią, z otoczeniem cmentarza z bramą , odcinkami ogrodzenia , starodrzewia posadowionych na działce nr 6 i wpisane do rejestru zabytków pod nr 1909 w 2015r.

Priorytet II:

Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy

Kierunek działań: aktualizacja i uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków

Zadania:

- dokonywanie przeglądów zasobów wpisanych do rejestru zabytków
- zbieranie informacji, co 2 lata, od właścicieli obiektów wpisanych do ewidencji zabytków nt. przeprowadzonych remontów

Priorytet III:

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunek działań:

Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

Zadanie:

-konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych miejscowości w lokalnych dokumentach planistycznych, strategicznych oraz decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania przestrzennego

Priorytet IV:

Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy

Kierunek działań:

Ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy

Zadanie:

-udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz aktualizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kaliska na stronie internetowej Gminy Kaliska

-udostępnienie informacji o obiektach zabytkowych na stronie internetowej Gminy

8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

.Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt powinien sporządzać sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiać je Radzie Gminy oraz Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Proponuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu:

W ramach priorytetu I:

-poziom wydatków budżetu gminy na realizację programu ochrony i opieki nad zabytkami

- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez właścicieli zabytkowych obiektów
- liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed pożarem, zniszczeniem lub kradzieżą

W ramach priorytetu II:

- ilość wprowadzonych zmian do gminnej ewidencji zabytków
- ilość nowych obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków

W ramach priorytetu III:

- ilość inwestycji na obszarach objętych ochroną zabytków

W ramach priorytetu IV:

- ilość opracowań umieszczonych na stronie internetowej Urzędu Gminy

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014r. , poz. 1446 z późn. zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną, w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku .Zadania związane z opieką nad zabytkami na terenie Gminy Kaliska mogą być finansowane m.in. z następujących źródeł:

- z budżetu gminy (w miarę posiadanych możliwości)
- finansowanie odbywać się może np. w ramach dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (gmina posiada dwa obiekty rejestrowe, które są już po renowacji w bardzo dobrym stanie)
- z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

- z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy,
- z dotacji unijnych w ramach nowych programów operacyjnych
- z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego

10. PODSUMOWANIE

Poprzez prowadzenie właściwej polityki władze samorządowe mogą i powinny wytyczać oraz kreować właściwe postawy obywateli wobec zachowanego dziedzictwa. Do najważniejszych zadań w tym względzie należy :

- 1) Edukacja mieszkańców w zakresie konieczności ochrony miejscowego dziedzictwa kulturowego. Propagowanie idei poszanowania lokalnej specyfiki budowlanej i zachowania ciągłości tradycji. Wskazane są takie inicjatywy jak organizowanie spotkań dla ludności z pracownikami służb konserwatorskich, tworzenie ścieżek edukacyjnych dla młodzieży szkolnej, mające na celu uświadomienia roli zabytków w krajobrazie kulturowym. Wskazywanie i promowanie najlepszych realizacji inwestycji związanych z zabytkami.
- 2) Administracyjne egzekwowanie rygorów określonych m.in. w dokumentach planistycznych oraz decyzjach administracyjnych, głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji, a także ochrony wyznaczonych obszarów i budynków. Ważną rzeczą jest również skuteczna egzekucja prawa budowlanego, a co za tym idzie walka z samowolami budowlanymi. To właśnie prawdopodobnie samowole budowlane przyczyniły się do utraty cech zabytkowych przez znaczną część budynków. Należą do nich głównie wymiany okien, najczęściej wiążące się z poszerzeniem otworów, zmiany kształtu dachu, dowolny dobór poszycia, zbijanie tynków lub też tynkowanie elewacji ceglanych oraz docieplenie kosztem podziałów architektonicznych wystroju.
- 3) Rozwój i promocja walorów turystycznych, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych.
- 4) Monitoring umów dotyczących sprzedaży zabytków osobom i przedsiębiorstwom prywatnym, pod kątem realizacji zobowiązań tych podmiotów względem zakupionych obiektów.
- 5) Wykorzystanie zabytkowych zasobów gminy do aktywizacji gospodarczej np. w obszarze turystyki i rekreacji.

6) Współpraca ze służbami konserwatorskimi województwa:

1. Zakres ochrony konserwatorskiej dla obiektów ujętych w Rejestrze Zabytków- wszelkie działania projektowe, remontowe i inwestycyjne związane z tymi obiektami wymagają pozwolenia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

2. Zakres ochrony konserwatorskiej dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Wymaga się zachowania: bryły obiektu i dachu co do kształtu i materiału, podziałów w elewacji, wystroju architektonicznego, stolarki okiennej i drzwiowej co do wielkości, kształtu, wewnętrznych podziałów oraz detalu ozdobnego. Dopuszcza się stosowanie nowych technologii we wnętrzu obiektu. Wszelkie działania projektowe, remontowe i inwestycyjne związane z tymi obiektami, wykraczające poza wyżej wymieniony zakres, wymagają uzgodnienia z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ustala się następujące zadania, które powinny być uwzględniane przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, wspierające właścicieli lub posiadaczy zabytków, wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a mianowicie:

1) Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

2) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego

3) Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

4) Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

5) Realizacji przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Dane historyczne dot. gminy i jej wsi pozyskano z monografii Krzysztofa Kowalkowskiego- Z dziejów gminy Kaliska oraz wsi do niej należących.